

**İKİ FARKLI TOPLUMDA KADIN VE EVLİLİK
TEMALARINI İŞLEYEN İKİ MEKTUP-ROMAN:
İKİ YENİ GELİNİN HATIRALARI VE LEVAYİH-İ HAYAT
Dr. Emel KEFELİ***

Balzac'ın İki Yeni Gelinin Hatıraları isimli eseri (1842) aynı eğitimi almış ancak manastırdan ayrıldıktan sonra farklı ortamlarda yaşamlarını devam ettiren ve farklı evlilik ve aile hayatı anlayışlarına sahip iki genç kızın, Louise de Chaulieu ve Renée de Maucombe'un, hatıralarını, duygu ve düşüncelerini ihtiva eden bir eserdir.

Paris'in ihtişamı ve renkli hayatını özleyen ve manastır hayatına daha fazla dayanamayacağını anlayan Louise de Chaulieu ailesinin yanına Paris'e döner. Renée de Maucombe ise doğduğu kasabaya geri dönmüştür. Louise sade bir köy hayatını, huzuru ve evlilikte bulacağı emniyet duygusunu tercih eden arkadaşı Renée de Maucombe'a Paris'den mektuplar yazar. Duygu ve düşüncelerini, heyecanlarını onunla paylaşır. Onun tekdüze yaşamını renklendirmek ve ona yabancı olan Paris yaşamından sahneler aktarmak ister.

Aynı eğitimi almış ancak farklı tercihlerle hayatlarını sürdüren bu iki genç kız tüm samimi duygularını kâğıtlara dökerek, gerektiğinde birbirlerine nasihatler vererek, birbirlerinin hayat tecrübelerinden yararlanırlar. Bu iki genç kadının mektupları bir bakıma genç bir kadının evlilik hayatını ve evlilik ile ilgili görüşlerini Paris ve taşra perspektiflerinden aktarmaktadır.

Louise Paris'de, Renée ise Gémenas vadisinde yaşamaktadır. Balzac'ın bir çok eserinde de dikkatimizi çeken büyük şehir/taşra ikilemi bu eserde de dikkati çeker. Louise, Paris'in sosyal, siyasi ve kültürel yaşamını tanımaya çalışır. Aile bağlarının fazla olmadığı, riyakâr bir çevre içinde kalan genç kız zaman zaman Paris'de yaşayanların çevrelerindeki insanları sevmelerinin bile bir kahramanlık olduğunu düşünmektedir. Okuduğu kitaplar hep aşkla ilgilidir. Mme de Staël'in *Corinne*, Benjamin Constant'ın *Adolphe* adlı eserleri onun başucu kitaplarıdır.¹

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

¹ Mme de Staël'in *Corinne* (1807) adlı eseri sosyolojik bir bakış açısıyla kaleme aldığı ve Kuzey Avrupa ve Güney Avrupa 'nın düşünce yapılarını ortaya koyan bir romandır. Benjamin de Constant'ın *Adolphe* (1816) adlı eseri ise yazarının şahsî hayat tecrübelerinden de yararlanarak yazdığı gençlik, aşk ve aşkın sebep olduğu acılar gibi

Annesi Düşes de Chaulieu'nün güzellik ve zerafeti ile kendini kıyaslamakta eksiklerini farketmektedir. Kendi sadeliğinin Paris'in ihtişamlı hayatı içinde hiç kimsenin ilgisini çekmediğini farkederek.

Renée'nin yaşamı ise sakin ve ıssız bir yerde, ihtişamdı uzak sürüp gider. Yörenin iyi ailelerinden birinin oğlu olan Louis de L'Estorade ile evlenmeye karar verir. Toplumun kurallarına uygun olarak bir ay içinde alınan bu karar Louise'i şaşırır. Renée'nin o aile için soyun devamını sağlayacak olmaktan başka bir değeri olmadığını düşünmektedir. Louise'in balolar, opera ve tiyatrolarda geçen hayatının kendi hayatının süsü, hatta "roman" tarafı olacağını düşünmektedir. "Hyers adalarında kayıkla gezip Cezayirli bir korsan tarafından kaçırılmanın ve bir padişaha satılarak valide sultan olmanın" taşrada kalmak ve tanımadığı biri ile evlenmekten çok daha heyecan verici olduğunu düşünmektedir. Balzac'ın bu düşüncesinde de 19. yy da romantik akımla birlikte Doğu'yu Batıdan farklı, büyüli bir âlem olarak algılayan oryantalist düşüncenin izleri vardır.

Louise, Paris yaşadığı günlerde kadınların kederli görüntülerini onların gelişigüzel yaptıkları evliliklere bağlamaktadır. Aşk nedir? sorusuna cevap arayan genç kız aşkı tanrısal bir güç, bir mucize olarak tanımlar. Cornicille'in *Le Cid* adlı trajedisindeki Chimène gibi kendisini taparca sevecek birini aramaktadır.

Louise evliliği sıkıntı ve bayağı bir yaşam olarak görürken Renée ona evli bir kadın yani Madame de L'Estorade olarak yazdığı mektuplarda yaşadığı sakin, heyecansız ama ruhu ve fikri geliştiren yaşamının nimetlerinden söz etmektedir. Ama tüm bu nitelikler aşkı kendine birini köle etmek olarak algılayan Louise'in duygularına cevap veremez. Rousseau'nun *Nouvelle Heloise* adlı eserini aşk üzerine felsefe olarak tanımlar ve onu aşktan tiksindirdiğini söylerken Richardson'un *Clarissa Harlow* adlı romanını da sadece İngiliz kadınlarına has olarak görür.² Renée'nin aşkını "evli bir kadının kocasına olan aşkı" olarak tanımlarken kendi aşkını "tutkulu bir aşk" sınıfına dahil eder.

Renée ise bu tanıma karşı evliliğin gayesinin hayat, aşkın gayesinin ise zevk olduğunu söylemektedir. Renée'nin manastıra dönmek için ve toplumun kurallarına uymak için yaptığı bu evliliği gönlünün de kabul edeceği bir evlenme haline getirmenin kocasının elinde olduğu³ şeklindeki görüşü bize *Levâ-yih-i Hayat*'ta Müeyyed'in evlilik anlayışını hatırlatır.

temaları işlediği bir psikolojik romandır. Klâsisizmin izlerini taşıyan ihtiras, zaafılar ve akıl karşıtlıkları üzerine kurulu bir örnek olarak incelenir.

² Balzac'ın burada söz ettiği romanlar, *Nouvelle Héloïse* ve *Clarissa Harlow*, birer mektup-romandır. Yazar burada dünya edebiyat tarihinde mektup-roman olarak önem taşıyan ve birer kilometre taşı olarak nitelenen bu eserlerden söz ederek kendi eserini de 19. yy da bu zincirin son halkası olarak ortaya koyar.

³ Balzac, *İki Yeni Gelimin Hatıraları* (Mémoires des deux Jeunes Mariées), Çev. Nurullah Ataç, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1953, s. 89.

Renée, kocayı hayat ortağı ve hayatı eşiyile beraber taşıyan dost olarak niteler. Monsieur de L'Estorade önceleri onun için bir koca adayı iken zaman içinde sözleri ruhunu okşayan , koluna yaslanmaktan zevk aldığı bir âşık haline gelir. Kocasını da zaman içinde gelişen bu duygulardan etkilenir. Kendine güveni artar ve karısının da teşvikiyle siyasete atılmaya karar verir. Yaşam biçimini değiştirir. Balzac burada kadının kocası üzerindeki olumlu tesirini vurgular. Renée birbirini tanıyan ve güvenen bir kadın ile erkeğin hayata bambaşka bir açıdan bakabileceklerini, hayatlarını "yeni bir büyü ile yoğuracaklarını" anlatır.

Oysa evliliğin tekdüzeliğini bir türlü kabullenemeyen Louise, kocayı "koca denen hayvan" şeklinde nitelemekte ve evlilikte incelik ve aşk olamayacağını vurgulamaktadır. Louise'in bu görüşleri de *Levayih-i Hayat*'ta Fehâme ve Mehâbe'nin mektuplarını hatırlatır.

Eserde Louise'den Felipe'ye, Felipe'den Louise'e yazılan mektuplara da yer verilir ve iki gencin duyguları aracısız olarak okuyucuya iletilir. Bu mektuplarda Nouvelle Heloise'in⁴ tesiri hissedilir. Ancak "çağdaş sosyal realiteyi" ifade etmeyi amaçlayan Balzac bu tesiri ustalıkla 19. yy.'ın özellikleri ile süslemeyi başarır.

Louise, Renée'nin hastalıklı, zavallı bir adam ile evlenip ona annelik etmeye kalktığını, aşk denen facianın müthiş, heyecanlı sahnelerinin ne demek olduğunu asla anlayamayacağını düşünür.

Renée ile M. de l'Estorade'ın sade ve sakin yaşamına karşılık, Louise Felipe ile çılgın bir aşk yaşamaktadır. Felipe, hristiyanların Cenneti hak etmek için en müthiş ıstıraplara katlanmaları gibi sevdiği kadının elini öpmek için can güvenliğini hiçe sayarak balkona tırmanmaktadır. Bu davranışı orta çağdaki aşk anlayışını ve şövalyenin sevdiği uğruna ölümü göze almakta hiçbir tereddüd göstermeyen tavrını hatırlatmaktadır. Louise'e her sabah soneler yazıp göndermesi, çiçeklerle gönlünü alması, hatırını sorması da aşkın inceliklerini bilen iyi bir âşığın davranışlarıdır. Louise, Felipe'nin tüm İspanyollar gibi kadın ruhundan anlayan erkekler olduğunu belirtir.⁵

Louise'in hayatı Renée için âdeta bir tiyatro sahnesidir. Louise aşkın tatlı hülyaları ile dolu bir hayat sürerken Renée aile hayatının şüursüz hakikatleri ile başbaşadır.

Fransız toplumunda 19. yy da genç kızlıktan kadınlığa geçişin önemli bir evre olarak algılandığı ve üzerinde hassasiyetle durulduğu anlaşılmaktadır. Anne kızına evlilik hayatından fazla birşey beklememesini, bu hayatın zahmetinin zevkenden fazla olduğunu kendi hayat tecrübelerine dayanarak aktarır. Evlilik süresince aşkla başlamış da olsa zaman içinde kocanın bir âşık olmaktan çıkıp "evlâtların babası" olacağı gerçeğini kızına anlatmaya çalışır. Fransız

⁴ Rousseau, Jean Jacques, *Julie yahut Nouvelle Héloïse*, çev. Hamdi Varoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1943, 4 cilt.

⁵ Felipe Arap asıllı bir İspanyol gencidir.

toplumundaki evlilik anlaşmaları karı-koca ilişkilerini etkilemekte ve banıbaşka bir çehre kazandırmaktadır. Felipe'nin "arap cömertliği ile" Louise'in parasına elini bile sürmeden anlaşmayı imzalaması genç kıızı etkiler.⁶ Felipe artık onun için iyiliğin, tatlılığın, şekfat ve nezaketin güzelliğini taşıyan bir erkektir. Burada Felipe'nin saf bir fransız olmayıp arap asıllı olması da dikkat çekicidir.

Louise ile Renée'nin evlilik hayatları karşılaştırıldığında; Louise evlilik hayatında mutlu bir aşk yaşamaktadır ve mekânı "gökyüzü"dür. Renée ise toplumun kurallarına göre aılaşmaya dayanan bir evlilik hayatı sürmektedir ve mekânı "yeryüzü"dür. Bir başka deyişle gökyüzü Louise'in çılgın ve renkli hayatının, ihtarlaşlı aşklarının sembolü; yeryüzü ise Renée'ninkini vazife ve toplumun kuralları çerçevesinde sürdürdüğu hayatın sembolüdür.

Balzac tüm eserlerinde de olduğu gibi burada da para meselesi üzerinde durur. Evliliğin bir anlaşmaya dayanması ve ekonomik boyutu ile ilgili tenkidî görüşlerine de yer verir.⁷

İki genç kadının hayatı arasındaki en belirgin farklardan biri de Louise'in annelik duygusunu tatmamış olmasıdır. Ancak ikinci evliliğinde de Louise yine aşkın kendisi için annelik duygusundan da üstün olduğunu tekrarlamaktadır. Onun için aşk çok üstün ve vazgeçilmez bir duygudur. Renée ise annelik duygusunu ulvî bir duygu olarak nitelendirmektedir. Kızının büyümesi ve evlilik çağına gelmesi ile Renée bu defa da bir anne olarak kızının mutluluğunu düşünmeye başlar. Kızını "onu seven, onun da seveceği biri ile" evlendirmek ister.

İkinci evliliğinden sonra Louise, Renée'nin evliliğini daha sağlam bulmaya başlar. O evlilikte, sadakatte emniyeti bulmuştur.⁸ Renée'nin hayatının dal budak sardığını, genişlediğini, kendi hayatının ise daraldığını düşünmektedir.⁹ Renée'nin kendisinden daha mutlu olduğunu düşünmeye başlar. Onun çocuklarında bulduğu saadet zamanla değmekte ve Renée çocukları aracılığıyla mutluluğun farklı yüzlerini görmektedir. Louise ise şekfattan çok haz arayarak evlilik müessesesinin özünü bozmuştur. Ailenin verdiği zevkler devamlı, ölümsüz, ebedî, doğru, sade ve tabiata uygundur. Oysa evlilikte tutkulu bir aşk yaşamak isteyen Louise ise kıskançlıkla âdeta kendi kendisini kemirmeye başlamıştır. İkinci evliliğinde bir

⁶ Balzac, *İki Yeni Gelinin Hatıraları*, s.160

⁷ Balzac Fransız toplumunda evlilik meselesini *Evlilik Fizyolojisi* (1829) ve *Evlilik Hayatının Küçük Meseleleri* adlı eserlerinde işler. Yazarın meseleyi sosyolojik boyutu ile de şlediği bu eserler *İnsanlık Komedyası* (Comédie Humaine) başlığı altında toplanan eserleri tasnif edildiğinde *Çözümlü İncelemeler* başlığı altında incelenir. Bkz. Raimond Michel, *Le Roman Depuis La Révolution*, A. Colin. Paris, 1967, 557 s.

⁸ Balzac, *İki Yeni Gelinin Hatıraları* s.284

⁹ a.g.e., s.281

yanlış anlama sonucu büyük bir kıskançlığın pençesine düşer. Vereme yakalanarak vefat eder.¹⁰

Fatma Aliye Hanım ise on mektuptan oluşan *Levayih-i Hayat* ' (1315/1897)¹¹ adlı romanında beş kadının evlilik hayatını birkaç açıdan inceler.

Rezîn (sözlük anlamı vakarlı, temkinli, ağır başlı); Mehâbe (ululuk, azamet); Fehâme (ululuk, fahimlik); Sabahat (güzellik ve letafet) ve Müeyyed (kuvvetlendirilmiş, sağlam) beş ayrı evliliği temsil ederler. İsim sembolizasyonunun yapıldığı eserde kadın kahramanların isimleri ile yaşamları arasında ilginç bir paralellik gözlenir.

Mehâbe evlilikte mutluluğun en büyük bahtiyarlık olduğunu düşünmektedir ve o evlilikte mutluluğu bulan nadir kadınlardan birisidir.

Fehâme'nin değerlendirmesine göre ise Mehâbe'nin evliliği "bir bahtiyarlık mukavelesi"dir. Kendi evliliğini ise bir "ta'yış kontratosu" olarak değerlendirir. Kayınvalidesinin oğlunu eve bağlamak için kendi seçtiği birisi ile onu evlendirdiğini düşünür. "Çirkâb-ı sefahat ü kerahatte yüzen bir adamı eve bağlamak" fikrinin de pek olumlu sonuçlar vermediğini belirtir. Kadın için eşin tanımı "refik-i hayat", "eve bir erkeğe, çocuklarına bir baba" şeklindedir. Ancak nasihate muhtaç bir erkeğin iyi bir baba olamayacağını düşünmektedir.

Fehâme eserde evlâtları için kocasının tahkir ve ezivetlerine katlanan bir kadın örneğidir. Evlenirken kendisine bir eş, yoldaş, onu sevecek ve onu düşünecek birisini aramış ama aradığını kocasında bulamamıştır.

Mehâbe'nin mutlu yaşamı karşısında Fehâme'nin "hicran ve buhran içindeki" yaşamı işlenmektedir. Birbirlerine yazdıkları mektuplar aracılığıyla âdeta birbirlerinin hayatlarını, tecrübelerini tamamlayan aynı eğitimi alan ancak yolları evlilik hayatlarında ayrılan bu iki arkadaş "teâtî-i efkâr" suretiyle hem problemlerine bir çözüm aramakta hem de paylaşma yoluyla bunalmalarını hafifletmeye çalışmaktadırlar. *İki Yeni Gelinin Hatıraları*'nda da olduğu gibi romanda aşkın tarifi önemli bir yer tutar. Aşk'ı iki ayrı açıdan alan Mehâbe "çığncasına aşk ve sevdâ" ve "aşk ve muhabbet-i âkılâne" kavramları ile (Birinci mektup) Louise ve Renée'nin birbirine zıt yaşamlarını ve aşk tanımlarını hatırlatmaktadır.

Levayih-i Hayat'ta evlilikte aşk ile gayr-ı meşru aşk kavramları üzerinde durulur. "Muâşakâ-yı aşk" (evlilikte aşk) Mehâbe'ye göre hiçbir şeye benzemez. Günah ve ayıba yer olmayan sade ve temiz bir duygudur. Bu açıdan Renée'nin yaklaşımına benzer. (Birinci Mektup) Her iki kahraman da farklı din ve gelenek ve göreneklere bağlı olasalarda muhafazakâr ve ahlâklı bir davranış

¹⁰ a.g.e., s.306

¹¹ Fatma Aliye Hanım, *Levayih-i Hayat*, Hanımlara Mahsus Gazete Matb. İstanbul, 1315, 110s.

biçimini benimsedikleri için ortak bir tavır sergilemektedirler. Büyük bir aşkın kalem ile ifade edilemeyeceğini anlatan

Tavsîf-i muhabbet dehân-ı hâme'ye sığmaz

Tarif-i mezâyâ-yı nihan nâme'ye sığmaz

şeklindeki mısraları ise Balzac'ın romanından farklı olarak bir kadın yazarın hassasiyetini vurgulayan mısralar olarak değerlendirilebilir.

İki Yeni Gelinin Hatıraları (1842) ve *Levayih-i Hayat* (1897) 19.yy da gelenek ve göreneklere birbirinden farklı iki toplumda kadının iç dünyasını yansıtan iki eser olmaları bakımından ve pek çok da ortak noktaya sahip olmaları bakımından dikkat çekicidirler. Balzac iki kadının farklı yaşamını işlerken, Fatma Aliye Hanım aynı eğitimi almış aynı çevrede yetişmiş beş kadının yaşamını ele alarak daha geniş bir sınır çizer.

Fehâme (6. mektup) evlilik hayatında yetiştiği ortamda gördüğü tanıdığı insanlardan farklı tiplerle karşılaşır. Eğitimi ve genç kızlık dönemini kapalı bir çevrede geçirmiş olması onun hayatı tanımalarını engellemiştir. Bunu Louise'in manastırdan çıkıp Paris'e ilk geldiğinde yaşadığı tedirginlikle birleştirmek mümkündür. Fehâme, tıpkı Louise ve Renée gibi âdeta bir manastır hayatı yaşamakta ve ahlâklı, temiz, iyi insanlardan oluşan bir çevrede yetişmektedir. Bu farklılığı da ilk defa kendisinden farklı bir biçimde yetiştiren ve eğitilen kocası ile karşılaştığında yaşar ve bedelini de mutsuz bir evlilikle öder.

Sabahat ise etrafındaki dalkavukların tesirinde kalan, süflî bir yaşam süren kocası tarafından aldatılmaktadır. (Yedinci Mektup) Sabahat de kocasının bu iğrenç yaşama meylinde dolayı ondan nefret eder. Ekonomik özgürlüğünün olmayışı ve ayrılacak olursa çocuklarının bu durumdan maddî ve manevî olarak mağdûr olacakları fikri onu bu kararı almaktan alakoyar.

Eserin bir diğer önemli tipi ise "gelin adayı" olarak niteleyeceğimiz Sabahat'in görüncüsidir. Genç kız evlilik tablolarını izlenekte ve aday olduğu bu müesseseden ürkmektedir. Bir bakıma Renée'nin kızının yerini alır. Yeni neslin gelin adayı olarak nitelenebilir.

Nebahat (On ve on birinci mektuplarda) tahsil edişinin nedenini, kendini beğenmeyen, küçümseyen bir koca için bunca eziyete katlanışını sorgular. "Refik-i hayat, melek gibi çocuklar" gibi hayallerle başlayan evlilik genellikle hüsrarla sonuçlanmaktadır. Hayatı birisi ile paylaşmak isteyen kadın genellikle bu basit arzusunu dahi gerçekleştirememektedir. Nebahat'in mektubundaki bir diğer önemli husus ise erkeğin güzelliğinden başka birşey düşünmeyen genç kızın mutlu oluşudur. Budala, hissiz, fikirsiz ve fazla bir eğitim almayan kadın mutlu olmaktadır. Hayattan fazla birşey beklemeyen, yaşamı sorgulamayan bu kadın tipini erkek kolayca aldatmakta, istediği gibi yönlendirmektedir.

Sabahat ise bu başkaldırıcı kadın tipine örnektir. Bu başkaldırı her ne kadar bugün anladığımız mânâda gerçekleşmese de devri için yaşamını sorgulaması da önemli bir değişimin habercisidir.

Müeyyed (Kuvvetlendirilmiş, sağlam) ise (on birinci mektup) eşini sevip sevmeyeceği şeklindeki soruyu "kendisini bana sevdirmek onun işidir" diye cevaplarırken bize Renée'nin evliliğini ve zamanla birbirini anlayan ve seven eşlerin kademe kademe ilerleyen mutluluk tablosunu hatırlatır. Ancak Türk toplumu içinde yetişen bir genç kızın bu cevabı da ilginçtir ve evlilik anlayışı ve aldığı eğitimin tesirinden çok batı kültüründen gelen bir özellik intibai uyandırmaktadır.

Fatma Aliye Hanım *Levayih-i Hayal*'ta 19. yy. da Türk toplumunda kadın ve evlilik temalarını Balzac'ın *İki Yeni Gelinin Haturaları*'nda kullandığı şablon üzerine oturtur. Son devir Osmanlı devlet adamlarından Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye Hanım 'ın çağdaşlarında farklı bir eğitim almış olması ve batı kültürüne aşına bir aileden gelmesi onun batı romanlarından aldığı tesirleri zenginleştirip kendi toplumuna uyarlayarak işlemesine sebep olur. Eserlerinde toplumunun meselerini hassasiyetle gözler ve Osmanlı hayatını anlatır. Doğunun manevî değerleri ile batının tekniğini, metodunu birleştirir. Bu sentezin izleri Balzac'ın *İki Yeni Gelinin Haturaları* isimli romanının iskelcti üzerine kurduğu ancak kendi toplumunun özellikleriyle beslediği bu on mektuptan oluşan küçük romanında da açıkça görülmektedir.

Düşünen ve sorgulayan kadının bunalımını ve Türk toplumunda 19.yydaki görünümünü vermeye çalışan yazar Fransız toplumunda Paris / taşra ikilemini yansıtan Louise ve Renée tiplerini kendi toplumu içinde değerlendirir ve beş ayrı kadının açısından evlilik ve aşk temalarını işler. Kültürlü, iyi yetişmiş bir genç kadının sıkıntılarını ve toplumdaki yalnızlığını vurgular. Kadın, aşk ve evlilik evrensel olan bu temaların farklı kültürlerdeki ortak ve farklı cephelerini göstermeleri bakımından bu iki roman dikkat çekicidir.

